एषां भेदप्रभेदेन चतुःषष्टिरुजः स्मृताः ।
मृत्युकन्यासुताश्चैव जरा तस्याश्च कन्यका ।
जरा च भ्राष्टभिः सार्द्धं भ्रमद्भ्रमति भूतलम् ॥
एते चोपायवेत्तारं न गच्छन्ति च संयतम् ।
पलायन्ते च तं दृष्ट्वा वैनतेयमिवोरगाः ॥
चतुर्जलच्च व्यायामः पादाधस्तैलसेवनम् ।
कर्णयोर्मूर्द्ध्नि तैलच्च जराव्याधिविनाशकम् ॥
वसन्ते भ्रमणं वह्निसेवां खट्वां करोति यः ।
बालाच्च सेवते काले जरा तं नोपगच्छति ॥
स्नातशीतोदकस्नायी सेवते चन्दनद्रवम् ।
नोपयाति जरा तच्च निदाघेऽनिलसेविनम् ॥
प्रावृष्युष्णोदकस्नायी घनतोयं न सेवते ।
समये च समाहारी जरा तं नोपगच्छति ॥
शरदौद्रं न गृह्णाति भ्रमणन्तच्च वर्ज्जयेत् ।
स्नातस्नायी समाहारी जरा तं नोपतिष्ठते ॥
स्नातस्नायी च हेमन्ते काले वह्निं निषेवते ।
भुङ्क्ते नवान्नमुष्णच्च जरा तं नोपगच्छति ॥
शिशिरे शुष्कवह्निच्च नवोष्णान्नच्च सेवते ।
य एवोष्णोदकस्नायी जरा तं नोपगच्छति ॥
सद्योमांसं नवान्नच्च बाला स्त्री क्षीरभोजनम् ।
घृतच्च सेवते यो हि जरा तं नोपगच्छति ॥
भुङ्क्ते सदन्नं ऋतुकाले छायायां पीयते जलम् ।
नित्यं भुङ्क्ते च ताम्बूलं जरा तं नोपगच्छति ॥
दधि हैयङ्गवीनच्च नवनीतं तथा गुडम् ।
नित्यं भुङ्क्ते संयमी यो जरा तं नैव गच्छति ॥
शुष्कमांसं स्त्रियं वृद्धां बालार्कन्तरुणं दधि ।
संसेवन्तं जरा याति प्रहृष्टा भ्राष्टभिः सह ॥
रात्रौ ये दधि सेवन्ते युंश्चलीच्च रजस्वलाम् ।
तानुपेति जरा हृष्टा भ्राष्टभिः सह सुन्दरि ! ॥
रजस्वला च कुलटा चावीरा जारदूतिका ।
शूद्रयाजकपत्नी या ऋतुहीना च या सति ! ॥
यो हि तासामन्नभोजी ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ।
तेन पापेन सार्द्धं सा जरा तमुपगच्छति ॥
पापानां व्याधिभिः सार्द्धं मिलता सन्ततं ध्रुवम् ।
पापं व्याधिजराबीजं विघ्नबीजच्च निश्चितम् ॥
पापेन जायते व्याधिः पापेन जायते जरा ।
पापेन जायते दैन्यं दुःखं शोको भयङ्करः ॥
तस्मात् पापं महावैरं दोषबीजममङ्गलम् ।
भारते सन्ततं सन्तो नाचरन्ति भयातुराः ॥
अधर्म्माचारयुक्तच्च दौश्चितं हरिसेवकम् ।
गुरुदेवातिथीनाच्च भक्तं सक्तं तपःसु च ॥
व्रतोपवासयुक्तच्च सदा तीर्थनिषेवकम् ।
रोगा द्रवन्ति तं दृष्ट्वा वैनतेयमिवोरगाः ॥
एतान् जरा न सेवेत व्याधिसंघच्च दुर्ज्जयः ।
सर्व्वं बोध्यमसमये काले सर्व्वं यसिष्यति ॥"
इति ब्रह्मवैवर्त्ते ब्रह्मखण्डे । १ । १६ । ३३—५५ ॥
जराया औषधं यथा, गारुडे १६६ अध्याये ।
"पलाशचूर्णं समधु गव्याश्वामलकान्वितम् ।
सविड्ङ्गं पीतमात्रं नरं कुर्य्यान्महामतिम् ॥
मासेकेन महादेव ! जरामरणवर्ज्जितः ।
पलाशबीजं सघृतं तिलमध्वन्वितं समम् ।
सप्ताहं भक्षितं रुद्र ! जरां नयति संक्षयम् ॥"

अपिच ।
"ब्रह्मीकृतं भृङ्गराजस्य चूर्णं
तिलार्द्धकं चामलकार्द्धकच्च ।
सशर्करं भक्षयते गुडैर्व्वा
न तस्य रोगो न जरा न मृत्युः ॥
अन्धः पश्येद्गमनरहितो मत्तमातङ्गगामी
मूको वाग्मी श्रवणरहितो दूरशब्दानुसारी ।
नीरङ्गर्म्मो भवति पलितो नीलजीमूतकेशो
जीर्णा दन्ताः पुनरपि नवाः क्षीरगौरा भवन्ति॥"
इति भैषज्यरत्नावल्यां भृङ्गराजादिचूर्णम् ॥
("क्लैब्यं जरासम्भवं हि प्रवक्ष्याम्यथ तत् शृणु ॥
जघन्यमध्यप्रवरं वयस्त्रिविधमुच्यते ।
अथ प्रवयसां शुक्रं प्रायशः क्षीयते नृणाम् ॥
रसादीनां संक्षयाच्च तथैवाहृष्यसेवनात् ।
बलवीर्य्येन्द्रियाणाच्च क्रमेणैव परिक्षयात् ॥
परिक्षयादायुषश्चाप्यनाहारात् श्रमात् क्लमात् ।
जरासम्भवं क्लैब्यं इत्येतैर्हेतुभिर्नराम् ॥
जायते तेन सोऽत्यर्थं क्षीणधातुः सुदुर्ब्बलः ।
विवर्णो विफलो दीनः क्षिप्रं व्याधिमवाप्नुते ॥
एतज्जरा सम्भवं हि ॥"
"जरासम्भवे क्लैब्ये चवजे चैव कारयेत् ।
क्लेदस्वेदोपपन्नस्य सक्लेदं शोधनं हितम् ॥
क्षीरसर्पिर्द्दध्ययोगा वस्तयश्चैव यापनाः ।
रसायनप्रयोगाश्च तयोर्भैषजमुच्यते ॥"
इति चरके चिकित्सास्थाने त्रिंशेऽध्याये ॥*॥
"या च भार्य्या विरूपाक्षी कश्मला कलहप्रिया ।
वचनोत्तरवक्त्री च सा जरा न जरा जरा ॥"
इति चाणक्यम् ॥*॥)
क्षीरिकावृक्षः । इति शब्दचन्द्रिका ॥ राक्षसी-विशेषः । यथा, श्रीभागवते ।
"अन्धस्यामपि भार्य्यायां शकले द्वे दृढद्रथात् ।
ते मात्रा बहिरुत्सृष्टे जरया चाभिसन्धिते ॥"
जरातुरः, त्रि, (जरया आतुरः ।) जीर्णः । जरारोगग्रस्तः । इति शब्दमाला ॥ (यथा, मेघदूते । १ । १३५ ।
"मद्भक्तिं जननी जरातुरा
नवप्रसूतिर्भगिनी तपस्विनी ।
प्रतिसंहरेव जनस्तमर्द्दय-
ब्रह्मो विधे ! त्वं करुणा दयाहि न ॥")
जरादुः, पुं, (जरया राक्षस्या पुत्रः ।) जरासन्धः । इति शब्दरत्नावली ॥
जराभीरुः, पुं, (जरातो भीरुः ।) कामदेवः । इति हेमचन्द्रः । २ । १३१ ॥ जरामयभीरौ, त्रि ।
जराविः, पुं, (जराया राक्षस्या अपत्यम् । जरा + बाहुलकात् विः । तत्प्राप्तजीवत्वात् तथात्वम् ।) जरासन्धः । इति शब्दरत्नावली ॥
जरायुः, पुं, (जरामेतीति । जरा + इण् + "किञ्जरयोः श्रिणः ।" उणां १ । ४ । इति जुच् ।) येन वेष्टितो गर्भः कुक्षौ तिष्ठति सः । 'गर्भवेष्टनचर्म्म । ऑव्योल इति भाषा । तत्पर्य्यायः । गर्भाशयः २ उल्बम् ३ कलः ४ । इत्यमरः । २ । ६ । ३८ ॥
"या तु चर्म्मावृतिः सूक्ष्मा जरायुः सा निगद्यते ॥"
इति महाभागवते भगवतीगीता ॥
अभिजारदृचः । इति राजनिर्घण्टः ॥
जरायुजः, त्रि, (जरायौ जायते इति । जन + डः ।) गर्भाशयजातः । स तु मृगवादिः । इत्यमरः । ३ । १ । ५० ॥
"या तु चर्म्मावृतिः सूक्ष्मा जरायुः सा निगद्यते ।
शुक्रशोणितयोर्योगस्तस्मिन् संजायते यतः ।
तत्र गर्भो भवेद्यस्मात्तेन प्रोक्तो जरायुजः ॥"
इति महाभागवते भगवतीगीता ॥
जरासन्धः, पुं, (जरया तदाख्यया प्रसिद्धया राक्षस्या सन्धा देहसंयोजनमस्य ।) चन्द्रवंशीयराजविशेषः । स तु बृहद्रथराजपुत्रः । कंसश्वशुरः; इन्द्रयुद्धे भीमसेनेन हतवान् । अस्य नामकरणं यथा,—
"अन्धस्यामपि भार्य्यायां शकले द्वे बृहद्रथात् ।
ते मात्रा बहिरुत्सृष्टे जरया चाभिसन्धिते ॥
जीव जीवेति क्रीडन्त्या जरासन्धोऽभवत् सुतः ॥"
इति श्रीभागवतम् ॥
तत्पर्य्यायः । बार्हद्रथिः २ । इति त्रिकाण्डशेषः ॥
(अस्य जन्मविवरणं महाभारते सभापर्व्वणि १७ अध्याये तथा ऋतुविवरणं तत्रैव २४ अध्याये द्रष्टव्यम् ॥ अयं हि विप्रचित्तिनामकस्यासुरस्यावतारः । यथा, महाभारते । १ । ६७ । ४ ।
"विप्रचित्तिरिति ख्यातो य आसीद्दानवर्षभः ।
जरासन्ध इति ख्यातः स आसीत् मनुजर्षभः ॥"
धृतराष्ट्रपुत्राणामन्यतमः । यथा, महाभारते । १ । ११७ । ८ ।
"दृढसन्धो जरासन्धः सत्यसन्धः सदःसुवाक् ॥")
जरासन्धजित्, पुं, (जयतीति । जि + क्विप् । ततो जरासन्धस्य जित् जेता ।) भीमः । इति त्रिकाण्डशेषः ॥
जरी, [न्] त्रि, (जरास्यस्येति । जरा + इनिः ।) वृद्धः । इति हेमचन्द्रः । ३ । ४ ॥
जरूथं, क्ली, (जीर्य्यतीति । जॄ + "जॄदृशुभ्यामथन् ।" उणां । २ । ६ । इति क्थन् ।) मांसम् । इति त्रिकाण्डशेषः ॥
जर्ब्ब, शृ उत्तौ । भर्त्सने । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (तुदां-परं-सकं-सेट् ।) शृ, जर्ब्बती जर्ब्बन्ती । गुणस्थानरहितानां तुदादिपाठफलस्तु शृजन्तानां आदीपोरिति गुणो विभाषा वेदेषूपाधारणभेदश्च । भर्त्सस्तर्ज्जनम् । इति दुर्गादासः ॥
जर्ब्ब, शृ उत्तौ । भर्त्सने । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (तुदां-परं-सकं-सेट् ।) शृ, जर्ब्बती जर्ब्बन्ती । भर्त्सस्तर्ज्जनम् । इति दुर्गादासः ॥
जर्ब्ब, शृ वाचि । भर्त्सने । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (तुदां-परं-सकं-सेट् ।) शृ, जर्ब्बती जर्ब्बन्ती । भर्त्सस्तर्ज्जनम् । इति दुर्गादासः ॥
जर्ज्जरः, पुं, (जर्ज्जति स्वगुणेनापरान् निन्दतीति । जर्ज्ज + बाहुलकात् अरः ।) शैलजः । (जर्ज्जति शत्रून् तर्ज्जयतीति ।) शक्रध्वजः । (जर्ज्जते निन्द्यते इति । कर्म्मणि बहुलवचनादरः ।)